

שאלה

שו"ת אינטרנטי

נשות מתן משיבות הלכה

בין המצרים

המדריך לדיני ימי בין המצרים

ימי בין המצרים הם כינוי לשלושת השבועות המתחילים בצום י"ז בתמוז המציין את היום שבו נבקעה החומה (הן בבית ראשון והן בבית שני), ומסתיימים למחרת ט' באב יום חורבן שני בתי המקדש, בית ראשון ובית שני. מקור הכינוי "בין המצרים" במדרש (איכה רבה א כט) המוצא רמז לימים אלו בפסוק במגילת איכה (א ג) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים".

על פי המשנה והגמרא (תענית ד ז, תלמוד בבלי סוף כט ע"א - תחילת ל ע"ב) דיני אבלות חלים רק בשבוע שחל בו ט' באב (או מ"ח אב), והרחבתם לכל ימי בין המצרים הונהגה בדורות מאוחרים יותר. לכן נוצר פיצול בין המנהגים השונים של העדות השונות, וכן ההתייחסות בפוסקי זמנינו למצבים שונים (ילדים, נוטה להקל יחד עם כבדם של ימי האבלות).

באופן כללי, מנהגי האבלות מתחלקים לשלושה סוגים:

א. דיני אבלות כלליים (כאבלות על מת) - מניעת תספורת וכיבוס. על פי המשנה (תענית ד ז) אבלות זו מת-חילה בשבוע שחל בו ט' באב, ובגמרא (דף כט ע"ב) מובאת דעה נוספת (ר' מאיר) האוסרת כיבוס החל מר"ח אב. הגמרא תולה מחלוקת זו בדרשת הפסוק: "והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה".

ב. הימנעות מענייני שמחה - כדברי המשנה (תענית ד, ו) "משנכנס אב ממעטים בשמחה", ובגמרא ביבמות (מג ע"א): מובאת ברייתא "קודם הזמן הזה [שבוע שחל בו ט' באב] העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן מלבנות ולנטוע, ומארסין אבל לא כונסין, ואין עושין סעודת אירוסין".

ג. אבלות מיוחדת על ביטול הקרבנות - על פי המשנה, בסעודה המפסקת אסור לאכול בשר ולשתות יין, אע"פ שבאבלות מת דברים אלו אינם אסורים, כאות צער על ביטול הקרבנות והנסכים. בגמרא (בבא בתרא דף ס ע"ב) מובא שבדור החורבן היו שגזרו על עצמם הינזרות מבשר ויין כל השנה. עד שבא ר' יהושע וטען כלפיהם: אם כך גם מים אל תשתו, שכן במים היו מנסכים בשמחת בית השואבה. בדורות אחרונים הורחב איסור זה החל מר"ח אב, או בשבוע שחל בו תשעה באב, לפי המנהגים השונים.

כאמור, חלק מהדינים הורחבו בקהילות ישראל השונות ומועד חלותם הוקדם. להלן נסכם את הדינים והמנהגים לפי תחילת מועד חלותם בעדות ישראל השונות:

מנהגי אבלות הנוהגים מי"ז בתמוז

1. תספורת

האשכנזים נהגו שלא להסתפר ולא להתגלח כבר מי"ז בתמוז (רמ"א סעיף ד), וכן חלק מהמרוקאים נהגו כן (קצשו"ע טולידנו ח"ב שפז, ה. שמש ומגן ח"ג או"ח נד). פסיקת השו"ע הינה רק לגבי שבוע שחל בו (סעיפים יב-טו). מובא בשו"ע שמי שתכפוהו אבילות (כלומר, שישב שבעה ברצף על קרובי משפחה) הרי מותר לו לספר שערו בתער אך לא במספרים.

ילדים

השו"ע (סעיף יד) מזכיר כי קיים איסור לספר גם ילדים. על פניו נראה כי הרמ"א מסכים עם השו"ע כי איסור זה כלפי ילדים חל רק משבוע שחל בו ט' באב (או מ"ח אב), וכך מבין המ"ב (סקפ"ב), בשם הח"א כי על ילדים חל האיסור כפי פסיקת המחבר ומנהג הספרדים. אולם ערוך השולחן (סקל"א) כותב כי איסור תספורת חל על האשכנזים מי"ז בתמוז. הוא מביא בשם במגן אברהם (סקל"ח) כי מנהגי האבילות נוהגים גם בילדים כמו במבוגרים משום שזו אבילות של ציבור. לכן, מלכתחילה יש לספר ילדים לפני י"ז בתמוז ורק בשעת צורך גדול כגון שיער פרוע שמציק מפאת החום, כינים וכו' ניתן גם לאשכנזים לספר קטנים.

2. אירוסין ונישואין

בעקבות הרמ"א (תקנ"א סעיף ב) האשכנזים (התימנים וחלק מהספרדים) אינם מתחתנים בשלושת השבועות (כיום הרבנות אינה עורכת כלל חופות בתקופה זו). אולם, מותר לקיים אירוסין שמא "יקדמנו אחר", ואפילו בתשעה באב (שו"ע שם) לעניין זה "אירוסין" הוא אירוע שבו 'סוגרים עניינים' ונותנים ביטוי פומבי להחלטה להתחתן (בלשון הפוסקים "שידוכים").

3. **אירועי שמחה**
אין לקיים מסיבות בימים הללו.

4. **שמיעת מוסיקה, נגינה ושירה**
במשנה (סוטה ט יא) נאמר: "משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות שנאמר (ישעיהו כד, ט) בשיר לא ישתו יין וגו'". השו"ע (תקס"ג) פוסק שאין לשיר [כל השנה] בליווי כלי נגינה, ומסייג ששירי תשבחות לה' מותר, והרמ"א מוסיף שכן מותר בשמחת חתן וכלה. למעשה ברוב קהילות ישראל (למעט התימנים ומנהג ירושלים) לא נהגו איסור בזה במשך כל ימות השנה אולם בימי בין המצרים החמירו (מגן אברהם תקנח סק"א). היתרים שונים נכתבו בהקשר של מנהג זה על ידי פוסקים בני זמננו:
- בסעודת מצווה - בר מצווה, ברית, סיום מסכת... (כה"ח תקנא מ מובאת מחלוקת אחרונים לגבי ההיתר.. הרב עובדיה יחו"ד ו' לד, מתיר). הרב עובדיה כותב כי כדאי בסעודת בר מצווה להוסיף סיום מסכת על מנת שהסעודה אכן תהיה מוגדרת כסעודת מצווה.
 - שמיעת מוזיקה שאין בה שמחה ('מוזיקת רקע' או בעלת אופי מינורי), ובודאי שירי אבילות (תלמוד בבלי שבת קנא ע"א)
 - שירה בפה, כל עוד אינה דרך שמחה מובהקת (הרב עובדיה שם, ציץ אליעזר טו לג החמיר בשמיעת מוסיקה ווקלית))
 - פרנסה ואימון (הרב עובדיה שם, ציץ אליעזר טז יט)
 - שמיעה דרך מכשיר ושלא באופן מכוון כמו הופעה וכו' (אג"מ יו"ד בקלז, הרב עובדיה שם אוסרים. הרב קאפח מתיר בשאלה 47 שו"ת שפרסם הרב משה צוריאלי)
 - מוסיקה לשם שיעורי תורה וליראת שמים (ציץ אליעזר טז יט)
 - אנשים אשר זקוקים נפשית לשמיעה קבועה של מוסיקה (רמב"ם שמונה פרקים פרק ה. בנין אריאל הגרזנ"ג או"ח עמ' 63,65)

5. **ברכת שהחיינו**
השו"ע (תקנא יז) מאמץ את המנהג האשכנזי (המובא בתשובת מהרי"ל) שלא לברך שהחיינו מי"ז בת-מוז. אולם, הוא מסייג זאת שלברכה על מעשה מצווה שהזדמן לו, כגון פדיון הבן אין מחמיצין את המצווה ולא את הברכה. מכיוון שאין לברך שהחיינו ממילא יש להימנע מקנייה של דברים חדשים אשר עליהם מברכים את ברכת "שהחיינו". במגן אברהם (סקמ"ב) מעיר שמצד דיני אבילות אין מניעה מל-ברך "שהחיינו" וההמנעות היא מטעם שאלו ימי פורענות וצער. לעיל הבאנו ממסכת יבמות כי בשבוע שחל בו נמנעים מעסקים וממשא ומתן. כמובן, מוצרי סדקית למיניהם, בגדי הלבשה בסיסיים וכו' שאין בקנייתם שמחה יתירה מותר לקנות. כאשר מתקיים 'מבצע' על סחורה מסוימת, שלא יתקיים לאחר ט' באב, מותר לקנות משום ההפסד (וטוב שגמר הקניין יהיה לאחר ט' באב). וכן כאשר קונים מוצר לבית שברכתו "הטוב והמטיב" ולא "שהחיינו".
כל נושאי הכלים מעירים שמותר לברך ברכת "שהחיינו" בשבת. כאשר יש פרי חדש שלא ימצא לאחר ט' באב, הרי הט"ז (סקי"ז) רואה זאת כמו מצוה עוברת. המשנה ברורה (סקק"א) מסייג זאת למצב שהפרי לא ישאר עד שבת. אחרת יש לשמור ולברך "שהחיינו" רק בשבת. הרמ"א מתיר לאכול פרי שלא ימצא לאחר ט' באב. המגן אברהם (סקמ"ד) מסייג כי רק במקרה שהפרי לא ישמר עד שבת.

6. **זהירות מסכנת נפשות בימים אלו**
השו"ע (תקנא יח) בעקבות המדרש, כותב שימים אלו הם בחזקת סכנה, ולכן יש להזהר מלצאת יחידי לדרך בימים אלו שבהן "קטב מרירי" שולט. ערוך השולחן מסבר את האוזן כי הכוונה לדרכים אשר אין בהן אדם כלל, לדוג' ללכת למדבר לבד. אולם פעולות ספורט שגרתיות, המיועדות לבריאות הגוף והנפש, מותרות כגון הליכה לבריכה וליים מפוקח, או טיולים שגרתיים ומקובלים (פניני הלכה). וראה את הסעף (8) לגבי פעילות ספורט בתשעת הימים.

ילדים
יש לציין כי בדיוק בתקופה זו מתקיימות קיטנות ומחנות לילדים לרגל חופשת הקיץ. מכיוון שתוקף המנהג להמנע מיציאה לפעילות הינו בעיקר בגלל הסכנה, הרי ניתן להתיר במגבלות הזהירות (שתמיד טוב לנקוט בהם) בימים אלו.

כל ההנהגות הבאות חלוקות בין המנהגים השונים. האשכנזים החמירו כשיטת ר' מאיר האוסר מר"ח אב, ואילו הספרדים קיבלו את שיטת רבן גמליאל האוסר רק משבוע שחל בו ט' באב. לגבי מנהגי האבילות החמירו אף בילדים בכדי שיהיו שותפים לאבילות על החורבן (ובכל כותרת תהיה התייחסות מפורטת לילדים)

1. כיבוס

בתקופת הגמרא היה הבדל משמעותי בין שטיפה במים, כיבוס וגיהוץ. הגמרא (תענית כט ע"ב) מכריעה כי כיבוס מותר וגיהוץ אסור, ומבחינה בין בגדים רגילים שבהם אסור גם כיבוס ובין כלי פשתן. אולם, כיום נהגו בהכול איסור. ואף נהגו שלא ללבוש בגדים מכובסים. בשעת הצורך, כשאין בגדים אחרים, נהגו להניח אותם על הרצפה וכו' כדי שלא ייחשבו כמכובסים. כמו כן, אסור לכבס, ואפילו על מנת ללבוש את הבגד המכובס לאחר ט' באב (תקנא ג), משום שנראה כמי שמסיח דעתו מהאבל. השו"ע (תקנא טו) מביא בנוסף כי מי שתכפוהו אבילות מותר לכבס במים אך לא בנתר, כלומר בסבון כביסה. על פי הרמ"א (סעיף א), איסור זה נוהג אפילו בשבת, ולכן ב'שבת חזון' אין ללבוש בגדי שבת (ורק בברית מילה התיר למוהל ולאבי הבן). אולם הגר"א (סק"א) ביטל מנהג זה, וכן מקפידים החסידים שלא לנהוג מנהגי אבלות בפרהסיה בשבת כלל, וכך התקבל המנהג בכל אשכנז בדורות האחרונים. (ערוך השולחן תולה זאת בשינוי המנהג: כאשר בגדי השבת שונים לגמרי במראיהם החיצוני יש בכך אבלות בפרהסיה, אולם במקום שהם דומים במארכיהם ורק שונים באיכותם יש לאסור).

ילדים

בגדי תינוקות המתלכלכים תדיר, אינם בכלל האיסור (רמ"א תקנא יד).

2. תפירה וסריגה

אין תופרים וסורגים בגדים חדשים ומנעלים חדשים. גם לא על מנת להניח לאחר ט' באב. אולם, אם זו ברנסתו, או שעושה זאת בשביל נוכרי הרי מותר (שו"ע תקנא ז ורמ"א שם).

3. בנייה ושיפוצים

מובא בגמרא (תענית יד ע"ב) שאין בונים בית חתנות בתעניות ציבור, והשו"ע (תקנא ב) מאמץ זאת להלכות האבלות שעל החורבן בתשעת הימים (מר"ח). ומשמע שבית מגורים רגיל אינו בכלל האיסור. אולם לפי הרמב"ם (תעניות ג ח) והשו"ע גם "בניין של כיוור וציוור" בכלל האיסור, ועל פי זה נהגו להימנע בימים אלו משיפוצים שמטרתם אינה הכרחית אלא קישוט וייפוי המבנה, כגון סיווד וצביעה.

4. רחיצה וחפיפה

מדין המשנה, איסור רחיצה שייך רק בתשעה באב. אולם, השו"ע (תקנא טז) מביא שני מנהגים המרחיבים איסור זה: א. מר"ח אב ב. משבוע שחל בו ט' באב. הרמ"א מגיה (בשם המהרי"ל) שיש מי שמחמיר אף ברחיצה לפני שבת חזון, ומותר רק פניו, ידיו ורגליו בצונן. ויש מי שנוהג לחפוף ראשו בחמים למי שרגיל בכך. אמנם היום הרגלי הרחיצה וההיגיינה הינם שונים בתכלית משום שבכל בית יש מקלחת, ואנשים רגילים להתרחץ על בסיס יום יומי. לכן, מתירים להתקלח בכדי לשטוף את הזיעה, אולם רק במים קרים. המ"ב (סק"פח) מתיר לאנשים חלופים לצוך רך רפואה לרחוץ במים חמים. כמוכן מותר לרחוץ אף במים חמים לצורך טבילת מצווה, ואף במקרה שאישה צריכה לטבול במוצאי ט' באב, הרי מותר לה להתרחץ בחמים בערב ט' באב.

ילדים

לאור הנ"ל לגבי הרגלי הרחיצה כיום בודאי שמותר לרחוץ ילדים אשר מתלכלכים תדיר. אולם, יש לחלק בין ילדים קטנים אשר מותר לרחצם כרגיל (עדיף במים פושרים), ובין ילדים אשר מבינים את האבידות על החורבן ונכנסים לדין חינוך, ובין ילדים שנכנסים לגיל מצוות אשר יש לנהוג בהם את הנ"ל לגבי מבוגרים. כמוכן ילדים אשר רגישים למים קרים ניתן לכלול אותם בגדר של אנשים חלופים אשר מופיע במשנה ברורה.

5. אכילת בשר ושתית יין

הרמב"ם בהלכות תעניות (ו ו-ז) מביא כי נהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין משבוע שחל בו ט' באב, אולם מצד הדין רק בס. מפסקת יש להמנע מאכילה זו (כפשט הגמרא ומנהג התימנים).. שו"ע (תקנא ט) מביא כי ישנם שלושה מנהגים לפרק הזמן שבו נמנעים מבשר ויין: א. מי"ז בתמוז מר"ח אב; ב. מר"ח אב; ג. בשבוע שחל בו ט' באב. אולם כאשר מקיימים סעודת מצווה כגון ברית מילה, סיום מסכת וכו' הרי מותר לאכול בשר ולשתות יין (כמוכן כאשר הסעודה נובעת משום שמחת המצווה, ולא כאמתלה לשם אכילת הבשר. למרות שנהגו להשתמש בהיתר זה במחנות קיץ וכד' כדי שיתאפשר לתת לילדים לאכול בשר. בחב"ד נהגו לקיים סעודות אלו מלכתחילה מתוך אמונה שאנו כבר קרובים עד מאד לזמן הגאולה). מותר למי שזקוק לאכילת בשר משום חולשה או חולי לאכול בשר בימים אלו (וכמוכן יולדות).

מעיקר הדין מותר לאכול ירקות שהתבשלו עם בשר (שו"ע תקנא יא). אולם, האחרונים כתבו להחמיר אף בתבשיל שהתבשל עם בשר (מ"ב ס"ק סג). נהגו להקל גם בתבשיל שנשאר משבת אף בסעודת יום חול (שהרי מלכתחילה אין בדבר איסור).

ילדים

המ"ב (סק"ע) מחמיר אף לגבי ילדים בתבשיל שהתבשל עם בשר. אולם בספר הלכות ומנהגי בין המי־צרים (עמ' עג) מביא בשם הגרי"ש אלישיב להקל עד גיל תשע, והרב עובדיה (יביע אומר ח"ט או"ח נ') מקל אף עד גיל שתים עשרה.

6. הבדלה

משום שזו המצווה, הספרדים נוהגים שהמבדיל בעצמו ישתה את היין, והאשכנזים נוהגים לתת לקטן לשתות. אם אין קטן, ישתה המבדיל בעצמו (שו"ע ורמ"א שם תקנא י). נהגו להדיל על שיכר מדינה (בירה) ולסמוך על מי שסובר כי יוצאים בו ידי חובה.

7. נישואין

כל קהילות הספרדים אינם עורכים נישואין מר"ח או משבוע שחל בו ט' באב (שו"ע תקנא ב).

8. הישמטות מדיני ממונות עם עכו"ם.

נהגו שלא לקבוע דיונים ומשפט עם עכו"ם משום שבימים אלו "אין מזל לישראל" (שו"ע תקנ"א א).

9. **ספורט** במידה ואדם רגיל באופן תמידי לעשות פעילות ספורט מסויימת (אף אם בהקשר המקורי פעי־לות זאת נחשבת כהנאה), הרי ניתן להמשיך ולעשותה גם בימים אלו.

ילדים

אין להקל לילדים בפעילויות אסורות כגון בריכה בימים אלו (ודינם אף חמור ממבוגרים אשר עושים זאת לשם ספורט). ילדים קטנים הזקוקים לפעילות מרעננת, ניתן לעשות בריכה פרטית בצינעה בבית.

סעודה המפסקת

בסעודה שלפני הצום מקפידים שלא תהא סעודת רעים (אין לשבת בחבורה). כאמור, התימנים מקפידים רק בסעודה זו שלא לאכול בשר ולשתות יין. אין לאכול יותר משני מינים מבושלים. ויושבים כאבלים. נוהגים לשים קצת אפר על ביצה. לפני כניסת הצום (בשקיעה), חולצים את נעלי העור ונועלים נעלי בד או פלסטיק (שו"ע תקנב).

השנה חל ערב תשעה באב בשבת ולכן מותר לאכול אף בשר ולשתות יין "כסעודת שלמה בשעתו" (תוספתא תענית ג יג). שאין אבילות נוהגת בשבת (שו"ע תקנב י). המ"ב (סק"כ"ג) מביא מחלוקת (מגן אברהם ובכור שור) האם אסור לאכול סעודת מרעים או שמא מותר למי שרגיל בכך. המ"ב מעיר שבודאי שמותר לאכול עם בני ביתו. אמנם רק לאחר צאת השבת מתחילה האבילות בפרהסיא, אולם אסור לאכול ולשתות מלאחר השקיעה, משום שאין בזה אבילות בשבת. חולצים נעליים רק לאחר צאת השבת (שלושה כוכבים ולפי הזמן המצויין בלוח), ואז חלים גם מנהגי האבילות שבפרהסיה: ישיבה על כסא נמוך ואי שאילת שלום. מנהג ירושלים להשאר עם בגדי השבת אף לאחר תחילת הצום, ויש אשר מחליפים לבגדי חול מיד עם צאת השבת.

ט' באב

צום ט' באב נוהג יממה שלמה, ואסור בחמשת העינויים: אכילה, שתיה, רחיצה וסיכה, נעילת סנדל ותשמיש המיטה. כמובן בכל מצב של אנשים חולים, מעוברות, יולדות ומיניקות (אשר חוששות שיפסק החלב) יש מקום לשאול שאלת רב.

קוראים מגילת איכה ומוסיפים קינות בתפילה. אין לומדים תורה, אולם מותר ללמוד את אגדות החורבן, ועל גלות עם ישראל. אין שואלים שלום והולכים כאבלים.

י' באב

במסכת תענית נאמר כי עיקר שריפת בית שני התרחשה בי' באב עד חצות. לכן ממשיכים את כל מנהגי האבלות של תשעת הימים עד לחצות היום: רחיצה, כיבוס ואכילת בשר ויין.